

Володимир МАРЧУК
(Рівне, Україна)

**Листи емігрантів як джерело
до вивчення господарства і побуту
українців в Парагваї в другій
половині 30-х рр. ХХ ст.**

У другій половині 1930-х років одним із напрямків української трудової еміграції стає Парагвай.

Про переселення українців до Південної Америки написано небагато. Проте майже повністю поза увагою дослідників опинилася еміграція до Парагваю. Як в українській вітчизняній та діаспорній, так і в зарубіжній історіографії даний напрямок еміграції знайшов лише часткове відображення. Серед вітчизняних істориків спробу охарактеризувати еміграцію до Парагваю було зроблено С. Качарабою [1]. В польській історіографії питання еміграції до Парагваю розглядав у своїй монографії Є. Мазурек [2].

Зовсім по іншому дають можливість поглянути на процес переселення до Парагваю листи безпосередніх учасників еміграційного процесу. Авторіві цієї статті загалом вдалося виявити 21 лист українців, які переселилися до Парагваю. Ці листи призначалися для родин, що залишилися на Україні. Вони зберігаються у фонді 39 Відділення еміграційного синдикату у місті Рівне Державного архіву Рівненської області, і хронологічно охоплюють 1938 та 1939 рр, лише два листа датовані 1932 та 1937 рр. Така інтенсивність листування пов'язана, насамперед, з характером переселення українців до цієї латиноамериканської країни.

Листи є цінним і унікальним історичним джерелом. При цьому варто врахувати те, що приватне листування, як правило, в архівах формується у фондах визначних діячів. Приватне, або сімейне листування звичайних людей, як правило, залишалось в сім'ї або в силу тих чи інших обставин знищувалось. Тому даний комплекс епістолярію є надзвичайно цінним джерелом інформації про життя і побут українців в Парагваї.

У даній статті поставлено завдання здійснити у виявленому комплексі листів українських емігрантів з Парагваю на Україну, інформативне наповнення домінуючих тем у кореспонденції – сільсько-господарську діяльність та побут вихідців з Волині на теренах Парагваю.

Поява перших емігрантів з українських земель у Парагваї датується кінцем 19 ст. і пов'язана з нелегальним переселенням окремих родин з території Бразилії та Аргентини. Безпосередня еміграція до Парагваю з території Другої Речіпосполитої розпочалася у міжвоєнний період. Вона була спричинена зростаючими труднощами у виїзді до Бразилії та Аргентини. Парагвай, розташований у безпосередній близькості від Бразилії та Аргентини, був важливим напрямком в польській еміграційній політиці II Речі Посполитої.

Згідно статистичних даних початок еміграції з території Польщі до Парагваю припадає на кінець 1920-х років. Переважну більшість емігрантів становили українці. Оселялися вони в основному у колонії Фрам, яка займала площу близько 70 тисяч гектарів родючих земель через які протікала річка Тацуарі. В 1938 р на цій території мешкало понад 7000 колоністів, з яких 85% становили українці.

16 листопада 1936 року декрет парагвайського уряду поклав початок нового етапу еміграції до цієї латиноамериканської країни. Згідно із вказаним документом емігранти з Польщі отримали такі ж права як і громадяни країни, зокрема звільнення від земельного податку на 5 років.

Значних розмірів еміграція до Парагваю набула і через еміграційні обмеження, які існували в інших латиноамериканських країнах. Парагвай був єдиною державою в Латинській Америці в якій не існувало жодних імміграційних обмежень.

Згідно даних поданих Колодзеем та Закревською протягом 1936-1938 років до Парагваю з території Польщі виїхало 8529 українців [3, с. 52].

З 1938 р. спадає еміграційна активність виїздів до Парагваю, основною причиною якого була еміграційна політика уряду, зміна якої була викликана масовими втечами емігрантів до Аргентини.

Виїжджаючи до Парагваю українські селяни, передусім, були зацікавлені в отриманні землі. Після приїзду українські емігранти купували земельні ділянки, так звані “чакри”. Судячи зі змісту листів, як правило, це були ділянки площею 20-25 гектарів і лише в поодиноких випадках – 30 гектарів. Переважна більшість земель, які купували

українські емігранти були непридатними для землеробства через свою залісненість. Ось як виглядав процес підготовки ділянки, наведений у листі Степана Єфимчука до брата у серпні 1939 р.: “ранше висікають тонке, а потім ріжуть грубе дерево і обрубують голле. І полежить місяць і тоді палять, і згорить тільки остануться колоди і грубше голле і тоді садять кукурузу. Пробив колком дирку да вкинув, да й росте... но заростає скоро... як після лісу і ще збоку ліс то вітрак повіне натрясає насіння і знов росте дерево то тра сапати...” [4, арк. 112]. Як впливає з листа Олександра Ковбасюка до приятеля від серпня 1938 р. у подальшому такі ділянки вимагали постійного догляду: “... однак ни буде чисте як у нас бо десь залишиться колода, буде лижати штири (чотири – *М.В.*) роки, десь якийсь пеньок грубий останеця, а ти схоч його принять щоб низаважав тобі посередині поля, бо коли лежить чи стоїть то плугом мусиш минати, а тоді те місце коло нього мусиш сапати...” [5, арк. 116].

Розчищення ділянки було складною і виснажливою роботою. Іван Ронок у листі до матері і братів у серпні 1939 р. писав: “Нас двох з Ніканором за 2 неділі зрубали більше як гектар” [6, арк. 115]. Детальніше про специфіку вирубки лісу подає у своєму листі до братів Степан Голик у липні 1938 р.: “тут не корчують, но рубають високо, як вдобно. За дві неділі вдвох зрубають гектар ліса і посохне дві неділі і згорить і сади кукурузу, а після кукурузи пшеницю” [7, арк. 52]. Як впливає з листа Івана Лапука з Колонії Фрам до матері і брата написано у січні 1939 р., часто поряд з чоловіками вирубкою лісу займалися і жінки: “бо я рубав з бабами, вони мені обидві послабіли” [8, арк. 137].

У листах українських селян, що переселилися до Парагваю, відображена інформація про культури, овочі та фрукти, які культивували українці на оброблених ділянках. Так, наприклад, Степан Єфимчук у своєму листі до брата у серпні 1939 року писав: “В Парагваю родить все що посій, родить пшениця і жито, і ячмінь, і овес, і гречка три рази в год, і просо, і картоплі тоже ростуть і все родить бо зимля хоч чирвона, але жирна. І фрукти родять тоже грушки і яблука і помаранчі і мандарини і лимон і банан і сливки і горіх усе літо...” [4, арк. 112зв.], Олександр Ковбасюк у листі до приятеля Захара Арабського у серпні 1939 р. писав наступне: “...сіють пшеницю, но більшу часть кокорузу і вату, бо вата дороща всього бо її навіть на Європу відсилають. Та як тобі ізвестно що і в нас то так само, що дороще то те сіють” [5, арк. 116], Степан Голик у листі від липня 1938 р. писав: “Ростуть по-

маранчі, банани, виноград... рослини ті що в Європі рости не можуть то тут всьо росте, то тільки збуто доброго немає.” [7, арк. 52], у листі Іван Лапюка з колонії Фрам у січні 1939 р. зустрічаємо наступне: “...посадив гектар кукурудзи вже викша од мене, насіяв гречки, пасолі і проса і три кіля турецьких горіхів, а пшеницю і овес сіють в маю” [8, арк. 137зв.], Костянтин Козак у листі-подяці до керівника Еміграційного синдикату у липні 1937 р. писав: “Родить все дуже гарне і буйне все те, що і в нас в Польщі за виїмком одного жита, звичайне жито буяє, а тепер зачинають сіяти яре жито, в надії що може буде рости” [9, арк. 54], Максим Соловей у листі до сестри у січні 1939 р. писав наступне: “Щодо землі, росте все що захочете: цибуля, часник, огірки, кавуни, квасоля, горіхи, капуста, буряки, гарбузи, мельони (*диня – М.В.*), кукурудза, маніока, рис, вата, конюшина, пшениця, ячмінь, овес, словом все, що посієте” [10, арк. 19].

Цікаві дані відображає епістолярій і про врожаї, які збирали українці на новій батьківщині в Парагваї. Так, наприклад, жінка Степана Олійника з колонії Фрам у листі до батьків у червні 1932 р. писала: “...гречка родить дуже хороша, Юрко уже два рази зібрав гречку. Такшо гектар гречки дає найменше 15 метрів” [11, арк. 77], у іншому листі, Григорія Гурдзеля до батьків у грудні 1939 р. знаходимо: “кукурудза вже достигає. Маєм гектар засаджений ранішої і гектар маю пізнішої, а в маю місяці будемо сіяти пшеницю, а гречка достигає уже другий раз, і просо так само.” [12, арк. 29].

Листи українців, які прожили довший час у Парагваї, є більш інформативні з цього питання. Уже згадуваний Степан Єфимчук у листі до братів хвалився про збір ним врожаю пшениці, котрий становив десять кіп з одного гектару землі: “Копа дасть 8-10 пудів пшениці, а жита то Єфим змолотив 36 снопів то намолотив 1 метр, і гречка тоже добре сипле, а солома і полова тут не тра бо запалив тай згоріла дай все, бо постелять худоби не тра бо ходить на пашу літо і зиму, і день і ніч пасеця. Гною тоже на поле не тра.” [4, арк. 113], Семен Пахольчук з колонії Капітан Міранда, у листі до сестри в січні 1939 р. писав: “А топіро повідомляю Вам, що я намолотив 75 пудів пшениці, а те усе ще росте, але урожай гарний. Дуже скоро будемо собирать кукурузу першу і будем другий раз садить. Уже кавуни спіють і всяка городина.” [13, арк. 111].

Крім обробітку землі, не останнє місце в господарському житті українських емігрантів в цій Південноамериканській країні займало

скотарство. Лише при наявності достатньої кількості худоби українець міг вважати себе добрим господарем. Так, наприклад, у листі Якова Савчі до сестри у липні 1938 року зустрічаємо: “В хозяйстві стоїмо слабо бо ще немає худоби тільки свині, качкі та кури” [14, арк. 36], у іншому листі зустрічаємо: “маєм допіро одного коня і корову й 15 курей більше немає нічого.” [7, арк. 52].

Зважаючи на те, що для обробітку землі потрібна була тяглова сила, обов’язковою покупкою українських емігрантів був кінь. В цьому сенсі ринок Парагваю міг запропонувати покупцеві товар на будь-який гаманець. Цікавим, в цьому плані виглядає лист Максима Солов’я до сестри в січні 1939 р., в якому відображена інформація про ціни на коней та велику рогату худобу: “коні, які хочеш по 50 песо, по 60, 70 і по 100 і бидло так само по 40, 60, 80 і 100 і більше.” [14, арк. 37]. Тримали також корів, свиней, курей та качок. Так, наприклад, Сергій Романюк у листі до родичів писав: “купив кобилу, досить добру, не гірша за ту що ви забрали, маєм корову з биком... одинацять курок і пітуха та ще посадили квочку...маєм одно поросся...” [6, арк. 113]. Господарство Івана Роюка, виходячи зі змісту його листа, складало в собі: “...2 корові, зо 20 курок, коні, 2 свиней, собака то і все ... курей лехко тут тримати по 100 по 200 штук тримають” [6, арк. 115].

Окремого розгляду заслуговує питання облаштування і побут українців у Парагваї. Першочерговим питанням, яке вимагало вирішення ставало житло. Як правило, кожна сім’я паралельно з розчищенням поля розпочинала побудову хати, використовуючи при цьому ліс з ділянок для потреб будівництва: “матеріалу досить якого хоч, можна постройть хату, а можна вистроїть казарму на 5 етажів, аби було з ким різать, бо різка тут дорого” [9, арк. 113], “повідомляю, що ми хату ставим, но ще не знаю з чого будем робити бо дерево всьо готове, доски на стелю і підлогу нарізані, но обдумалися і заказали цегли 5 тисяч як випалять то буде з цегли, а як ні то з дерева. Дерево на матеріал добре, луче як в Європі.” [7, арк. 52]. Тобто, крім дерева в українських переселенців була можливість використовувати в будівництві також і цеглу. Проте відразу оселю зводили далеко не всі, оскільки будівництво вимагало певних умінь і навичок та робочих рук, тому в окремих випадках тимчасовим житлом слугували нашівидкуруч збудовані з підручних матеріалів бараки [10, арк. 37].

Цікавим питанням, яке відображене в епістолярії і не набуло належної уваги в працях істориків – харчування українських емігрантів.

У листах переселенці до родичів, автори багато пишуть харчування, ціни на продукти тощо. Часто в листах зустрічається порівняння цін і асортименту продуктів, які є доступними для українців у Парагваї. Так, наприклад: “Хліб тут білий, чорного нема, сало, м'ясо то кожен їсть як хоче” [6, арк. 115]; “їмо ми хліб, але такий дві часті муки кукурудзяної і одну пшеничної і такий хліб дуже смачний і білий. М'яса і сала тежє покамісь не бракує” [6, арк. 113]; “Я в Європі тільки м'яса і сала незідав за п'ять років, що в Парагваю за п'ять місяців і жарене і варене і яке хочу. Одного кабана заколов другий годую і ще позатим семеро свиней. Хліб їмо білий пшеничний, що в Європі на Великдень, а в Парагваю щодень” [5, арк. 115 зв.]; “як злізли з окренту, то ще й небачила чорного хліба, а тільки пшеничний, і я сама печу на дросках білий і дуже добрий, цукор привозять до хати і м'ясо і усе що тра... Маю свої кури, яєчка, молоко, сир, масло і що мені треба то дякувати Богу усе є.” [12, арк. 29 зв.].

Цінні дані відображає листування про цінову політику Парагваю в порівнянні з цінами Речі Посполитої. В одному з листів зустрічаємо наступну інформацію про ціни на продукти харчування: “Так в Парагваї 1 кг цукру 45 грош на польські гроші, 1 кг солі 12 гр., 1 кг хліба 45 гр., 1 кг рису 60 гр., 1 кг кукурузи 15 гр., 1 кг фасолі 12 гр., ваги 25 гр.” [10, арк. 37] “для Вас тут хватить всього вотка таня (*дешева – М.В.*), така як у Вас квас в Радзивиліві, а табаку можна купити за 50 гроши стілько, що можна нагодувать корову” [11, арк. 77]; “М'ясні вироби є, а власне, консерви парагвайські і аргентинські, ковбаса і смалець. В цілому місті нема і одної ковбасні і нема таких добрих виробів м'ясних як в нас... тут хоч мука є дуже біла і добра та нема і одного печива такого різнорідного і такого смачного як в пекарні, наприклад “Турецькій”... сир швейцарські 120 гр. кільки продається в склепах споживчих. Склепів споживчих є досить... Вода содова не добра, льодів (*морозиво – М.В.*) не пробував, бо тепер нема, а продаються тільки літом в жару, але і зимою вони йшлиб в ход, бо зима така як в нас холодне літо. Лід трохи дорожчий як в Польщі літом” [15, арк. 184].

Таким чином, на основі епістолярію емігрантів, можна зробити висновок про доволі добре життя українців в Парагваї. Це відображено в першу чергу в господарстві переселенців, харчуванні, цінній політиці Парагваю. На відміну від життя і України, на новій батьківщині українці могли культивувати нові культури, без зиску їх з боку уряду. Це відобразилося, відповідно на харчуванні, оскільки пересе-

ленці могли дозволити багато того, чого вони не вживали в харчування в Україні. Ще одним позитивним моментом були набагато дешевші ціни, ніж в Речі Посполитій.

Джерела і література:

1. Качараба С. Еміграція з Західної України 1919–1939 рр. – Львів, 2003.
2. Mazurek J. Kraj a emigracja. Ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 roku). – Warszawa, 2006.
3. Kotodziej E. Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939. – Warszawa, 1982.
4. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО) – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 39.
5. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 10.
6. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 624.
7. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 917.
8. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 426.
9. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 423.
10. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 876.
11. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 515.
12. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 485.
13. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 474.
14. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 876.
15. ДАРО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 893.

Володимир Марчук (*Рівне, Україна*) **Листи емігрантів як джерело до вивчення господарства і побуту українців в Парагваї в другій половині 30-х рр. ХХ ст.**

В статті на основі широкого кола епістолярію, розглядається життя українських переселенців в Парагваї в 30-х рр. ХХ ст., досліджується їхній побут та господарське життя.

Ключові слова: листи, українці, Парагвай, побут, господарство.

Владимир Марчук (*Ровно, Украина*) **Письма эмигрантов как источник к изучению хозяйства и быта украинцев в Парагвае во второй половине 30-х гг. ХХ ст.**

В статье на основе широкого круга епистолярію, рассматривается жизнь украинских переселенцев в Парагвае в 30-х гг. ХХ ст., исследуется их быт и хозяйственная жизнь.

Ключевые слова: письма, украинцы, Парагвай, быт, хозяйство.

Volodymyr Marchuk (*Rivne, Ukraine*) Is letters of emigrants as source to the study of economy and way of life of Ukrainians in Paraguay in the second half 30-years XX century

In the article on the basis of wide circle of letters, life of the Ukrainian migrants is examined in Paraguay in 30-years XX century, their way of life and economic life is probed.

Keywords: letters, Ukrainians, Paraguay, way of life, economy.